

Jean-Pierre Voiret

Adriano de las Cortes szerencsétlen utazása

Időről időre előfordul, hogy eldugott provinciák kevéssé használt könyvtárában ismeretlen vagy elkalódottnak hitt, értékes kéziratra bukkan az ember. Viszont nem nagyon gyakran fordul elő, hogy nagy, élénken látogatott fővárosi könyvtárban találunk kiadatlan kéziratot, amely közelebbi vizsgálatra oly értékesnek tűnik, hogy jogosnak látszik a következő kérdés: Az ég szerelmére, miért épp ezt a szöveget nem bocsátották még rendelkezésére könyvként a széles, vagy legalábbis a tudományos publikumnak?! Pedig pontosan ez lett a sorsa annak a beszámolóknak, amelyet a 17. században Adriano de las Cortes jezsuita misszionárius írt kínai tartózkodásáról. Igen érdekes, részletes és rendkívül tanulságos kézírata (*Relación del viage, naufragio y cap-*

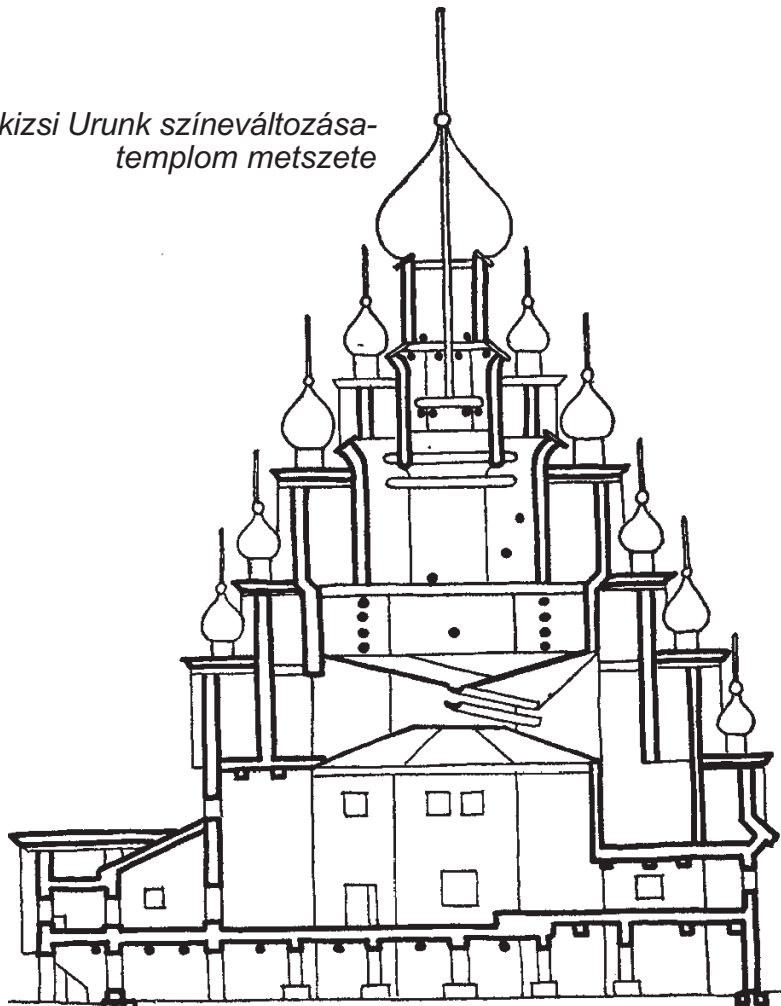
tiverio que, con otras personas, padeció en Chauceo, reino de la gran China, con los demás que vió en lo que della anduvó, 1625) évszázadok óta hevert a világhírű londoni *British Library* polcain úgy, hogy csupán történészek ritka tudományos dolgozatai említették meg néhány alkalommal. Ennek oka kell hogy legyen. Mielőtt tárgyalni kezdenénk a lehetséges okokat, röviden le kell írunk – miután a szöveget 1991-ben Spanyolországban (*Adriano de las Cortes, Viaje de la China, Alianza, Madrid*), s aztán 2001-ben Franciaországban kiadták (*Le voyage en Chine du père Adriano de las Cortes s.j., Editions Chandeigne, Paris*) – a misszionárius kalandjait, azok történelmi hátterét, valamint beszámolójának alapvonásait.

Vihar, tragikus következményekkel

1625. január 25-én egy spanyol galeotta (*egyárbocos, part menti hajózásra szolgáló vitorlás*) hagyta el Manilát, az akkor spanyol fennhatóság alatt álló Fülöp-szigetek fővárosát, hogy Makaóba, a dél-kínai partvidék jelentős portugál kikötőjébe menjen. E két város akkoriban rászorult arra, hogy jobban összetartson, ugyanis meg kellett védeniük közös gazdasági, gyarmatosítói és misszionáriusi érdekeiket a hollandok növekvő konkurenciájával és katonai nyomásával szemben. A manilai *Audiençia* (a gyarmat afféle legmagasabb adminisztrációs tanácsa) és a jezsuiták tartományfőnöke ez okból küldött hajós delegációt *Adriano de las Cortes* vezetésével Makaóra. Beszámolójában *de las Cortes* nem írja le az utazás pontos diplomáciai szándékát, de feltételezhetjük, hogy a Fülöp-szigetek és Makaó közti szorosabb együttműködést akarták szerződésben rögzíteni. A hajó több kereskedőt, néhány papot, valamint nagyobb pénzüsszeget is szállított a célállomásra.

A küldöttséget sajnos hamarosan szerencsétlenség éri. Néhány napi navigálás után ugyanis a hajó erős viharba keveredik, észak felé sodródik el, s ráadásul a tengerpart kedvezőtlen pontján fut zátonyra, s török össze: Denghai környéke szegény, két provincia (Fujian és Guangdong) határán fekszik, hegylánc választja el a belső területektől, s olyan vidéken van, ahol az embereknek, sem a népnek, sem hatóságainak sejtelmük sincs a keresztény misszióról, semmi kapcsolatuk nincs Makaóval, ill. Guangzhouval (Kanton), és semmilyen idegen nyelvet nem beszélnek. Mivel a kalózkodás és a hajótöröttek kifosztása is nyilvánvalóan hozzátartozik a szegény partlakók „mesterségéhez”, először is kifosztják a hajót, s tökéletesen kirabolják a legénységet és az utasokat, még ruháikat is leszagatják róluk. A partra vetődöttek némelyikét egyenesen megölik, a maradékot pedig fogságba ejtik. A helyi mandarin fedezi ezt az eljárást, s ennek fejében az ő markát üti a zsákmány oroszlánrészre.

A kizsi Urunk színeváltozása-
templom metszete

Az igazságért fáradozó hatóság

A túlélőket aztán, részben egymáshoz láncoltan, elfogott kalózként és banditákként diadalmenetben viszik a legközelebbi körzeti fővárosba, s kiszolgáltatják az ottani hatóságnak, majd innen egy magasabb fokú hatósághoz szállítják őket és így tovább. De minden egyes magasabb fokú bíróságon egyre gondosabb és alaposabb kikérdezésnek vetik alá őket, egy alkalommal egyenesen rekonstruálják a hajótörés helyének eseményeit. Hosszú várakozás után a harmadik fórumtól kezdve tolmácsokat is alkalmaznak. Az első fordítók nyelvi ismeretei sajnos igen gyatrának bizonyulnak, de ez a helyzet is fórumról fórumra javul, úgyhogy a foglyok egyre nagyobb sikerrel tudják bemutatni foglyul ejtésük igazi történetét. Mivel azonban az első fokú hatóság, a helyi mandarin természetesen szilárdan ragaszkodik saját változatához, vagyis hogy a hajó legénysége támadást intézett az ő part menti faluja ellen, s egyre újabb tanúkat sorakoztat fel, a foglyoknak a számos fórum között lezajló kálváriája összességében több hónapra húzódik el. *De las Cortes* azonban becsületesen elbeszéli, hogy az egyre magasabb fokú bírák egyre enyhébben és tisztességesebben bánnak a partra vetődöttel, miután fokozatosan felfedték az első fórum számos hazugságát. A végén a provincia fővárosába, Kantonba, a legfőbb igazságügyi hatósághoz küldik a számos jegyzőkönyvet, s a bírák beszámolóit és állásfoglalásait.

De las Cortes tehát igen pozitív képet fest a kínai igazságszolgáltatásról – arról az igazságszolgáltatásról, amely a nyelvi nehézségek és a számtalan intrika ellenére komolyan fáradozik azért, hogy a számtalan nyilatkozatból kiszűrje a bonyolult igazságot. Azt is megtudjuk, hogy a procedura végén szigorúan megbüntetik a hazugságon és rabláson kapott első fokú hatóságot, azaz a helyi mandarint, valamint a tengerparti lakosságot. Ez egyébként azért meglepő, mert a szóban forgó események a Ming-dinasztia uralkodásának vége felé zajlanak le (a dinasztia 1644-ben döntik meg véglegesen a mandzsuk), tehát egy olyan korszakban, amelyet a történelemkönyvek a dekadencia és a korrupció koraként írnak le. *A de las Cortes* által leírt valóság viszont olyan korrupciót mutat, amely ebben az esetben a dél-kínai igazságügyi hatóságoknak csupán egyetlen – mégpedig a legalacsonyabb fokú – fórumát terheli teljes egyértelműséggel.

Mindazonáltal azt is mutatja, hogy a kantoni legfőbb hatóság ismét megpróbál hozzájutni a hajótörés után eltűnt pénzhez, de úgy tűnik, nem feltétlenül azért, hogy visszaadja a spanyoloknak.

Ügyük előrehaladása azonban nem teszi sokkal kellemesebbé a foglyok helyzetét: Azok a katonák és egyszerű polgárok, akiknek a tárgyalások hosszú hónapjai alatt őrizniük kell, ill. el kell szállásolniuk a hajótörötteket, saját zsebükbe csúsztatják annak a pénznek egy részét, amelyet a hatóság a „gyanúsítottak” elhelyezésére és táplálására biztosított, így azoknak szalmán kell aludniuk, és többnyire csak szegényes, egészségtelen ételmaradékot kapnak. *De las Cortes* azonban leírja a lakosságnak a nagy népsűrűség miatti szegénységét is, ezért a sorok között megértjük, hogy az „alacsony” nép sem él sokkal jobban, mint a foglyul ejtett, vélt kalózik.

Érdekfeszítő, de nem „épületes” beszámoló

Miután röviden bemutatottuk Adriano de las Cortes kéziratának fő témáját, térjünk vissza eredeti kérdésünkhöz, és kérdezzük meg, beszámolóját miért nem jelentették meg az európai jezsuiták. A rend ugyanis ekkoriban, a 17. század második, s a 18. század első felében fejtette ki a legerősebben publicisztikai és propagandisztikus tevékenységét, vagyis abban a korszakban, amikor éppen Kína volt a tárgya a hihetetlen intellektuális kíváncsiságnak Európában, s a rendnek egyidejűleg hatalmas kihívásokkal kellett megküzdenie (ld. az ún. rítusvitát). Adriano de las Cortes szövege a szó igazi értelmében hallatlanul érdekes volt, mégpedig nem csupán azért, mert részletesen írt le egy, a távoli Dél-Kínában, a lassan véget érő Ming-korszakban játszódó, bonyolult és hosszú jogi ügyet, hanem azért is, mert a spanyol misszionáriusnak volt ereje ahhoz, hogy a hosszú, egyéves szenvedés idején, egyik hatóságtól a másikhoz utasítva, félelmetes pontossággal és részletességgel megfigyelje az őt fogásban tartó országot, és – később, amikor már igénybe vehetett tolmácsokat – kikérdezze az embereket. De nem felül-, hanem alulnézetből, sőt a legalul elhelyezkedők szemszögéből írta le Kínát, egyébként rendkívül tárgyilagosan, különösebb szimpátia nélkül. Ez a börtönök Kínája volt, a mezítlábas, fájárommal és láncokkal megbilincselte rabok Kínája, a szintén szegény katonáké, akik a náluk is szegényebbek és a foglyok rovására javít-

tották fel kétes javadalmazásukat, valamint azoknak a nyomornegyedeknek a Kínája, amelyekben az eljárás során szegény magánembereknél helyezték el a foglyokat.

Csak hogy Kína effajta mélységeinek leírása éppenséggel nem illett bele az akkori európai jezsuiták koncepciójába. A jezsuita előjárók számára ugyanis elsődleges fontosságúnak ama nézet terjesztése tűnt, amelyet Matteo Ricci alakított ki a kínai misszióról, ez a misszió pedig a kínai társadalom legfelső rétegére irányult – a mandarinokra. Ha szemügyre vesszük az akkori jezsuita propaganda legismertebb iratát – az ún. Lettres édifiantes et curieuses des missions-t –, akkor meg kell állapítanunk, hogy *de las Cortes* beszámolója nagyon is „curieuses” (érdekfeszítőek, egzotikusak és tájékoztatóak) voltak ugyan, de éppenséggel egyáltalán nem „édifiantes” (épületesek, a missziót segítőek és – főképp a kezdődő rítusvitát tekintetbe véve – politikailag-stratégiaiailag megfelelőek). Miért? Nos, Adriano de las Cortes munkája, amint mondtuk, szinte kizárólag a kínai népesség legalacsonyabb rétegeivel foglalkozott, miközben Ricci követőinek fő érdeklődése a mandarinátusra irányult elsődleges célközönségként. Ráadásul Cortes azt mondta – nem közvetlenül, de a sorok között mégis meglehetősen határozottan –, hogy a közönséges nép körében inkább csekélyek a misszió esélyei. Ha néhány tudós érdeklődött is a jezsuiták filozófiai nézetei és tudományos ismeretei iránt, és egyesek feltételezték is, hogy ezen érdeklődésük révén meg lehet nyerni őket a vallási eszméknek, a nép körében természetesen használhatatlan volt ez az eljárás. Ezt a népet a következő ismertetőjegyek jellemezték, ahogyan Cortes megmutatta: Ósrégi kultúrája volt, amelyben igen erősen gyökerezett, nagyon erős, szintén igen régi és igen mélyen gyökerező értékei voltak, és – még a legalacsonyabb rétegekben is – mélyesen meg volt győződve e kultúra és ezen értékek fölényéről. Ez valóban nem volt kedvező talaj egy új vallás és új értékek magjának elvetéséhez.

Cortes üzenete tehát nem olyan üzenet volt, amely beleillett volna a korabeli rendi propaganda kereteibe. Ez a propaganda ugyanis hivatalosan a következő adatokat közvetítette Európába teljes világossággal: A misszióknak hallatlan esélyei vannak, mivel a mandarinok jóindulatúak irántunk; talán még maga a császár is hamarosan megtér a kereszténységhez!

Nem jó hír...

Ha összefoglaljuk a különböző, valószínű okokat, miért is süllyedt Adriano de las Cortes kitűnő írása a meg nem jelentett kézirat állapotába – jóllehet visszatérése után egyházi előjárói kifejezett kérésére kézbe kellett vennie szövegének megszerkesztését –, akkor azt látjuk, hogy ez az írás különböző okokból alkalmatlan volt az európai megjelenésre: Először is, amint mondtuk, elsődlegesen az alacsony néprétegek életét tárgyalta, és azt, amit manapság az általa nem önként meglátogatott provincia „földalatti valósága történetének” neveznénk, nem pedig azt a réteget, amely akkoriban a jezsuita rend célközönsége volt: a mandarinátust. Másodszor, beszámolója (azért) nem volt „adekvát”, mivel utazását „banális” diplomáciai-gazdasági misszióként tervezték Makaóra, nem pedig úttörő jellegű missziós útként az ismeretlenbe, a vértanúságig terjedő vallási üldöztetés minden veszélyével. Beszámolója ennyiben túl kevés volt „érdekfeszítő”. Harmadszor, leírása csak keveset foglalkozott a vallással. Adriano de las Cortes előjárói kifejezetten azt kívánták, hogy írjon beszámolójához egy záró fejezetet a kínai misszióról. Ez nyilvánvalóan nem volt ínyére a szerzőnek, főként mivel a szövegben teljesen világosan megmondja, hogy csak azt akarta leírni, amit valóban saját maga látott – a kínai misszióból pedig valóban keveset élt meg. Bárhogyan legyen is, egészsége amúgy is romokban hevert, és ezt az utolsó, innen-onnan összeszedett missziós beszámolókból összetákoltt fejezetet nem sikerült halála (1629) előtt befejeznie.

Műve tehát nem az volt, amit kívántak tőle: nem volt missziós beszámoló, szó sem esett benne vértanúságról, császár közeli körökről, hölgyekről, és egyáltalán, nem sokat beszélt a vallásról. Ezt nem lehetett propagandisztikusan felhasználni a misszió javára, valahogy nem sugárzott eléggé fennkölt légkört. Túlságosan otromba volt, túl közvetlen, túlságosan földközeli. Viszont éppen ez adta a könyv etnológiai minőségét, csakhogy Európában akkoriban még nem volt kereslet az etnológiára.

...de adatok kincsestára

Cortes szövege az etnológiai irodalmat megelőző beszámolóként mégis valóságos kincsebánya volt. Meghaladná egy recenzió kereteit, ha

részletesen beszámolnék erről, de egy példán mégis szeretném megmutatni, mire gondolok:

Milyen hihetetlenül részletesen és „földközelien” végezte megfigyeléseit Cortes, azt különösen hatásosan mutatja például az a négy oldal (246–250. o. a francia kiadásban), amelyet egyedül annak a témának szentelt, milyen széles körű volt az újraértékesítés a 17. század Dél-Kínájában. Itt igazán behatol a legkisebb részletekbe is, és hamis gatlások nélkül mutatja be, mi minden csinálnak és állítanak elő a kínaiak pl. zöldség hulladékból és tojáshéjból, kihullott hajszálaból és papírdarabkákból, anyagmaradékokból és az utca mocskából, halszállakból és állati csontokból, fémforgácsból és fakéregből stb. Vagy olvassuk el, mondjuk, a X. fejezetet a dél-kínai börtönökről, vagy annak a hivatalnoki vizsgának a leírását, amelyet egy körzeti fővárosban figyelhetett meg 1625 nyarán, avagy a XXIII. fejezetet „a kínaiak temperamentumáról, fizikai megjelenéséről és hajlamairól”. Néhány sort szeretnék lefordítani a szerző tollából, hogy az olvasó megtudja, milyen lelkiülből fakadt munkájának pontossága és alaposága:

„Igen közönséges dolgokat írtam le, de igen részletes módon. Sajátos szándékom ugyanis az volt, hogy azt mutassam meg, amit a kínaiak az által rejtenek el országukból, hogy gyakorlatilag nem engednek be idegent. S ha váratlan események következtében mégiscsak »becsöppen« néhány idegen, akkor a kínaiak sikeresen fáradoznak azon, hogy megakadályozzák távozásukat. Ez gyakran előfordul Kínában, és több, különböző országokból származó idegennel találkoztam ott, akik letettek arról a reményről, hogy valaha is elhagyhatják Kínát: még ahhoz sem volt meg a szabadságuk, hogy akadálytalanul beszéljenek velünk. Ezért nem tűnt fölöslegesnek számomra, hogy oly sok részletet közöljek, amennyit csak lehetséges, mivel mindig nehéz dolog ezeket megtudni. Ha azonban az olvasó ezeket a látszólag jelentéktelen apróságokat beilleszti mások általánosító beszámolóiba, amelyek már megjelentek Kínáról, akkor képes lesz arra, hogy teljesebb képet alkosson magának az országról. Ha pedig mások már beszámoltak az én részletes adataimról, akkor kiegészítő tanúságtétel megengedi majd, hogy a már ismert tényeket megerősítse vagy megcáfolja, hiszen Kínáról csak kevesen számolhatnak be egyáltalán, s ezek közül is a legtöbben kereske-

dők, akik évente csak egyszer, a kantoni vásár idején, s csupán e nagy város kikötői elővárosait tudják megfigyelni a folyó felől. Még az én esetemben is hozzá kell fűzni, hogy gyakran szenvedtem az idő és a megfelelő tolmács hiányától: Egy ekkora birodalom dolgai ugyanis annyira számosak, oly fontosak, oly ismeretlenek és oly bonyolultak, hogy még a bennszülöttek sem kaphatnak teljes áttekintést róluk” (274-275. o.).

A szerző, aki saját szemével látta belülről mandarinok, közepesen gazdag és egészen szegény kínaiak háza-it, s azokat teljes részletességgel írta le a 335–343. oldalon, a 343. oldal végén megmutatja, mennyire tárgyilagosan közelített feladatához: „Ami az alkirályi palotákat illeti, amelyeket magam nem láttam, biztos forrásból megtudtam, hogy igen terjedelmes épületegyüttesek. Számos épületből állnak, melyek közül néhány többemeletes, valamint melléképületekből. Nem vagyok azonban abban a helyzetben, hogy ezeket a palotákat magam írjam le: Ha ugyanis csupán azt adnám vissza, amiről beszámoltak nekem, túl nagy lenne annak a veszélye, hogy ostoba hibákat véték.”

Végül: néhány más tulajdonsága még értékesebbé teszi a Chandeigne Kiadó kötetét. Először is tartalmazza az eredeti beszámoló számos rajzát: Manilába történt visszatérése után ugyanis *de las Cortes* egy, a Fülöpszigetekre emigrált kínai művészrel számos rajzot készíttetett azokról a tárgyakról, emberekről és helyzetekről, amelyeket és akiket a szárazföldön látott és megtapasztalt (eszközök, szerszámok, ruhák, kiegészítők, fegyverek, kézműves jelenetek, mandarinok hétköznapi és bírói öltözékben, állatok, szobrok, épületek, erődök stb.). Mivel ezek a rajzok az ő irányításával és ellenőrzésével készültek, abszolút valódi és szemléletes képi tanúságai a kor dél-kínai valóságának. Másodszor, a kiadó ragyogó földrajzi azonosító munkát végzett: Az eredeti szöveg (a kínai megközelítő spanyol-portugál fordításainak keveréke) nem egykönnyen értelmezhető város-, körzet- és provincianeveit gyakorlatilag makulátlanul megfejtve és modern átírásban közli franciául. Végezetül szintén igen jó teljesítményt nyújt a lábjegyzeteket, a jegyzékeket (külön hozza a földrajzi neveket, a személyneveket és a tárgyi fogalmakat!) és a bibliográfiát illetően is. Ezt külön ki kell emelni, mint hogy Franciaországban meglehetősen ritka ez a minőség.

Forrás: Orientierung, 2003/67